

FÉLIDŐBEN, FÉLÚTON

(Magyarországi tényképek 2003 első félévéről
a statisztikák tükrében)

Átmeneti korban, száguldó időben mulasztjuk életünket, minden örök változásban van, csak az idő állandó. A történések sorjáznak, ez apasztja pillanattá akár az év egy részét, felét, akár az egészét is. Olykor meg-megállunk és számadást készítünk, a gazdaság és a társadalom tényeit értékeljük. Ilyenkor legfeljebb egy rövid időutazásra vállalkozhatunk, a gazdaság és társadalom egy-egy pontjának megvilágításával, a körutazás reménye és lehetősége nélkül.

Az elemzés nem Nógrád megyéről, nem is az észak-magyarországi régióról szól, hanem az ország egészét jellemző folyamatokról. Fellelhetjük benne helyünket, viszonyítási alapja lehet gazdasági, társadalmi helyzetünknek. Jelenleg csapatmunka eredményeként az országos statisztikák, a makacs tények világának elemzése a feladatomban, amely karnyújtási távolságban „múltidézés” is. Adalékul szolgálhat a jelen és a jövő számára.

Prognóziskészítésre nem vállalkozhatunk. Nemcsak azért, mert tiltja a statisztikával foglalkozók jó ízlése, hanem mert bizonytalanságokkal terhes, s azért sem, mert a jelent sem tudjuk teljes pontossággal leírni. Csak az bizonyos, ami megtörtént – bár az emlékezés rostáján még az is átszűrődik –, ám hogy a jövőben mi lesz, az csak reménybeli és valószínűsíthető.

A tanulmány pillanatfelvétel az ország elmúlt évi első félévének eredményeiről, gondjairól. Statisztikák sokaságát hívtam segítségül tényeket, számokat, adatokat. Ahhoz talán hozzásegítenek, hogy reálisabban szemléljük helyünket a világban.

*

A nemzetközi körülmények változásai azt sugallják, a gazdaság és a társadalom gyorsuló, ellentmondásokkal terhes, nagyívű, olykor nehezen követhető, s a jövőlátást homályosító változásainak vagyunk a szereplői, kevésbé alakítói, többnyire elszenvedői. Földünk egy nagy „világfalú”

lett. Már a hetvenes években valaki találóan így jellemezte: az egész világ egy család, egyetlenegy, a változó családi életek minden gondjával. Roppant módon felgyorsult az információáramlás, megnehezült az információk mérése, feldolgozása, a köztük való ésszerű szelektálás. Átszövi életünket érdek és kapcsolat, rejtőzködő érzelmeink lopakodva törnek utat maguknak.

A statisztikák s a statisztikusok számára is nagy kihívás a változások követése, de leginkább a kisebb „fogyasztók”, a vállalkozások, a háztartások, a családok sokasága különféle adatigényeinek kielégítése. Ebben nyújt segítséget a KSH havonta készülő tömör jelentése, a leglényegesebbnek tartott társadalmi és gazdasági folyamatok átfogó, objektív bemutatásával. Az elemzés arra törekszik, hogy a honi tényeket nemzetközi környezetben is megmérse. Év közben a bonckés alá vett adatok természetesen még nem tekinthetők „örökérvényűnek”, illetve véglegesnek, a szükséges változások azonban többnyire csak tizedes számmal jellemezhetők. Egy konkrét példát említve, a magyarországi ipari és építőipari termelés előző hónaphoz, negyedévhez viszonyított számait rendszeresen „megtisztítják” a szezonális hatásoktól, s korrigálják a munkanapok számával is.

David C. Korten *Tőkés társaságok világhuralma* című könyvében a gazdasági növekedésről, mint illúzióról beszél. Mottója figyelmeztető: a szegénység kezeléséhez a gazdasági növekedés nem választási lehetőség, hanem parancsoló szükségszerűség. A gondolatot pedig Mahhub ul Haq-tól, a Világbank korábbi alelnökétől idézzük.

Néhány felismerés tudatosulása valamennyiünk közügye. Ilyen például az, hogy a gazdaság fejlesztése eszköz és nem pedig cél. Márpedig ha ezt az axiómát elfogadjuk, eljutunk a nyilvánvaló tényhez, a gazdaság van értünk és nem fordítva. Nevezetesen, a minden áron való növekedés-központú gazdasági fejlődés helyett egy emberközpontúbb gazdasági növekedés lenne az egyedüli járható út. Negyedszázada írtam egy országos publikációban, az emberi tényező olyan forrás, melyet előbb táplálni kell, hogy utána meríthessünk belőle.

*

A folyamatos gazdasági növekedést a bruttó hazai termék (GDP) nagyságával mérjük. A magyar gazdaság 2003 első félévében, előzetes adatok szerint 2,6%-os teljesítmény-emelkedést realizált, a GDP növekedése január–márciusban 2,7%-os, április–júniusban 2,4%-os volt a

tavalyi azonos időszakhoz képest. Tény, a múlt év második felében tapasztalt élénkülés nem bizonyult tartósnak. Hozzátehetjük, minden kezdetet megelőz valami. Jelen esetben az, hogy a 2000. évi, a rendszer-váltás óta mért legmagasabb éves eredményt, az 5,2%-os növekedést 2001-ben már szerényebb 3,8%-os, 2002-ben pedig ennél is alacsonyabb, 3,3%-os gazdasági növekedés követte. Tudjuk viszont, a gazdaságra is vonatkoztathatjuk a megállapítást, mások tükrében tenmagad. Az összehasonlítás az EU kapujában különösen felértékelődik. A világgazdaság fejlett térségeiben a folyamatok a hazaihoz közelállók, azaz lassulás, stagnálás, egyfajta recesszió rázza meg a világgazdaságot. Magyarország félúton van, ha a gazdasági fejlettségünket vizsgáljuk. Az egy főre jutó GDP, tényleges vásárlóerőre átszámított euróban, a gazdasági fejlettség mérőszámaként 2001-ben Magyarországon az EU-átlagának 53%-át tette ki. Ausztriához viszonyított mutatónk, és ennek jelentőségét nem kell külön bizonygatni az átlagosnál alacsonyabb, 47%. A csatlakozó országok csoportjában a gazdasági fejlettség tekintetében Magyarországot (Málta nélkül) Ciprus, Szlovénia és Csehország megelőzi, de három tagjelölt ország adata az EU-átlagnak 33–40%-át éri el (Lettország, Észtország, Lengyelország). Mindezzel együtt hazánk, a kelet- és közép-európai régió egyik legfejlettebb országa, az első harmadban foglal helyet, Uruguay-jal emlegetik egy szinten. Szinte csak kuriózumként említhetjük, a világ három legfejlettebb országa 2002-ben Norvégia, az USA és Svájc volt, melyek egy főre vetítve a magyar összeg háromszorosát képviselik.

Az Európai Unióban 2000–2002 között három évben 5,8% (2002-ben 1%) volt az átlagos növekedés, s ezen belül az elmúlt évben Európa „mozdonyának” tekinthető Németországban mindössze 0,2%-os, Ausztriában 1%-os, Olaszországban 0,4%-os GDP emelkedést regisztráltak. Az USA-ban 2,5%, Japánban 0,3% volt a 2002. évi növekedés. Talán nem mindenki számára ismert, hogy területnagyságban, népességszámban Portugália áll hazánkhoz a legközelebb, a GDP alakulására rendelkezésre álló adatok szerint azonban 1999–2001 években ebben az országban is a magyarországinál szerényebb növekedést értek el.

Az Európai Unióhoz csatlakozó országok többségénél is a hazaihoz hasonló, esetenként kedvezőtlenebb a növekedési ütem, az idei előzetes adatokból ez szűrhető le. A világméretben tomboló versenyben a legfontosabb versenyben maradni, majd felzárkózni, az élbolytól való távolságot

csökkenteni, mert a leszakadtaknak a szűkített újratermelés, a fokozódó szegénység és lecsúszás marad osztályrészül.

A GDP-nek három komponense a jövedelem, a termelés és a végső felhasználás. Magyarországon az utóbbi időszakban a lakossági fogyasztás dinamikus, ezzel szemben a nemzetgazdasági beruházás lassuló emelkedése vált jellemzővé. 2003 első félévében a reálkeresetek országos átlagban – régióként nagy szóródás mellett – 13,2%-kal, ezzel szemben a nemzetgazdasági beruházások mindössze 0,6%-kal nőttek. (2002-ben 5,8%-kal nőtt a beruházások összehasonlító áron számított volumene, az első félévben pedig 6,4%-kal.) Az első félévi adatokból nem célszerű az év egészére következtetést levonni – egyszerűen azért, mert az első félévben az éves beruházás alig több mint a harmada, míg a második félévben közel kétharmada valósul meg –, de a visszaesés, a megtorpanás, a kockázatkerülő beruházási magatartás az üzleti szférában időarányosan értékelve is egyértelmű.

Nyílt az olló termelés és a javak felhasználása között. A reálgazdaság súlyosbodó egyensúlyhiánya tény, mint az erőfeszítések a romló állapot lefékezésére. Egy átmeneti kornak tünetegyüttese *hazánkban is megfigyelhető*. A tapasztalatok azt mutatják, egy letűnt kor romjain épülget az új világ, új értékrenddel, alkalmazkodási pályákkal és kényszerekkel, kihívásokkal, probléma és megoldási lehetősége egyszerre van jelen. Vannak, akik már látják az alagút végén a fényt. Közben „az idő rohan, s mi pedig benne változunk”.

*

A *gazdaság szerkezete* már a kilencvenes évek első felidejében jelentősen megváltozott. 1996-ban a hozzáadott érték – mint a teljesítményt tükröző legfontosabb mutató – 70%-a hazai vagy külföldi magántulajdonban működő vállalkozásokban jött létre. Három beszédes adat: 2001-ben a közösségi tulajdon aránya 27,6%, a hazai magántulajdoné 50,2%, a külföldi tulajdoné 22,2% volt. Ez utóbbi aránya a piaci szférán belül az agráriumban a legalacsonyabb (4% körüli).

A nyilvántartott *vállalkozások száma* az elmúlt év végéig 1 millió 152 ezerre nőtt, valójában ezeknek a háromnegyede működött. A működő vállalkozások 45%-a társas, 55%-a pedig egyéni vállalkozás volt. Egy év alatt a kft-k száma 8 ezerrel, a betéti társaságoké 6 ezerrel nőtt, s e tendencia 3–4 éve érvényesül. A legnagyobb mértékben az ingatlanüggyekkel, gazdasági szolgáltatással foglalkozó vállalkozások száma bővült.

Tegyünk rövid utazást a nagy egész összetevőibe, az egyes gazdasági ágazatok helyzetébe. Az *ipari termelés* a 2002 első félévhez képest élénkebben 3,9%-kal nőtt, s a növekmény zöme a kivitelből származott. Az ipar termelékenysége január–júniusban 6,6%-kal emelkedett. Folytatódott az ipar ágazati szerkezetének átalakulása. Visszaesett a textil-, bőr- és cipőipar és a konjunkturális változásoknak leginkább kitett kőolaj-feldolgozás. Leggyorsabban a középíneretű 50–250 fős vállalkozások növelték termelésüket, a kisebb létszámúaknak a termelése és az exportja apadt. Az ipari ágazatok sorrendjében a villamosgép-, műszergyártás vezet, a járműipar követi, az élelmiszeripar, a vegyipar a képzeletbeli harmadik-negyedik helyezett. Nemzetközi tükörben: az Európai Unió 15 tagországában az első negyedévi enyhe termelés-emelkedés után újabb visszaesés kezdődött. Csehország, Lengyelország és Szlovákia ipari termelésének bővülése a hazainál gyorsabb volt, a többié lassúbb.

Régióként jelentős a szóródás, elsősorban Közép-Magyarország ipara fejlődött számottevően, a szebb napokat megért Észak-Magyarország ipara az idei év első félévében stagnált.

Az *építőipar* különleges helyet foglal el a nemzetgazdaságban. Nemzetközi tapasztalatok igazolják, hogy az építőipari termelés éppúgy hozzájárul a gazdaság növekedéséhez, mint a környezet formálásához, a szegénység csökkentéséhez, a lakosság elégedettségéhez. Olyan gazdasági ág ez, amelynek volumenét az állami, önkormányzati beruházásokra fordítható pénzeszközök mennyisége, a vállalkozások pénzügyi helyzete, a lakosság megtakarításai, lakásépítési hajlandósága alapvetően befolyásolják.

Az építőipar érzékeny jelzőrendszerként működik, nem csupán jelzi, hanem előre is jelzi a gazdasági fellendülés vagy éppen recesszió folyamatait. Az építőipar mintegy tíz éve 4–5%-kal járul hozzá az ország gazdasági összteljesítményéhez, ám jelentősége nagyobb a puszta számokénál. 2003-ban az első félévben az építőipar termelése 3,8%-kal alatta maradt az előző évi – hozzátehetjük kiugróan magas, rendre 20% feletti – szintnek, s július végéig sem sikerült ledolgoznia a rendkívüli tél miatti elszenvedett termelésekiesést. Ebből fakadóan az első negyedévben az építőiparnak a GDP-hez való hozzájárulása az egy évvel korábbihoz képest 8,6%-kal esett. Lényegében valamennyi régióban visszaesett a termelés.

EU-csatlakozásunk kapcsán az *agrárium* helyzete a legtöbbet vitatott kérdés. Kincsünk a termőföld, negyedszázaddal ezelőtt írt kis könyvemben a földről, mint a nemzetgazdaság aranyfedezetéről írtam. Az

akkori adatok szerint a magyar földek reáleszközértéke az ország nemzeti vagyonának mintegy ötödét tette ki, értéke duplája volt az összes feltárt és kibányászásra váró ásványkincsünk értékének. Ma ilyen adat nem állítható elő. Az ország területének 83%-a termő-, 17%-a művelés alól kivett terület. A termőterület háromnegyede a szűkebb értelemben vett mezőgazdaságilag hasznosított terület, 23%-át erdő borítja, 1-2% a nádas és halastó. A mezőgazdaságilag hasznosított terület 2003. május 31-jén az előző évinél valamelyest – 3 ezer hektárral – kisebb volt: 58%-án egyéni gazdaságok, 37%-án gazdasági szervezetek, 5%-án egyéb szervezetek tevékenykedtek. 2003 első félévében növénytermesztési és kertészeti termékekből 18%-kal kevesebbet, élő állatokból és állati termékekből 6%-kal többet vásároltak fel a tavalyinál. A mezőgazdasági termékek felvásárlását tükröző első féléves konjunktúra-jelzőszám 99,2%, 2002-ben ilyenkor 108,3% volt. Némi bizakodásra ad okot, hogy 27%-os beruházásbővülés következett be a mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás, halászat területén.

Magyarországon a *kiskereskedelmi* üzletek 2003 első félévi forgalma 2,1 billió forintot tett ki, ez 8,5%-os forgalomemelkedést mutat az elmúlt évi 10%-kal szemben. Az élelmiszer-, és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem az első félévben több mint egy billió forint értékű árut adott el, ez 9,7%-os emelkedés 2002 azonos időszakához képest. Az Európai Unió országainak átlagában ebben az időszakban szerény mértékű emelkedés következett be, sőt Portugáliában csökkent az árueladás, míg a csatlakozó-, illetve tagjelölt országok többségében élénkült a forgalom.

Külön fejezete, húzóágazata a gazdaságnak, de úgy általában az életünknek is az *idegenforgalom*, a *vendéglátás*. A határforgalomban az első félévben 13,5 millió külföldi látogatót regisztráltak, 2%-kal többet a 2002. évinél. A kereskedelmi szálláshelyek 1,2 milliós vendégforgalma 7%-os csökkenést mutat. Paradox a helyzet: legkisebb csökkenés az ötcsillagos, ezzel szemben a legnagyobb a két- és egycsillagos egységekben következett be. A magyar állampolgárok 6,6 millióan utaztak külföldre, ami 22%-os növekedés az egy évvel korábbihoz képest. Az MNB adatai szerint a nemzetközi idegenforgalomból származó devizabevétel összege 1,4 milliárd euró volt, ennek alig több mint a fele volt a kiadás, a szaldó tehát pozitív.

Ejtsünk néhány szót az *energiafelhasználásról* is. Az előző évihez mért 6,4%-os többlet közel 90%-át a szokatlanul hideg február–márciusban

használta fel az ország. Romlott viszont az energiahatékonyság, s nőtt az energiaimport aránya is.

A szállítási ágazatokhoz tartozó vállalkozások teljesítménye rendkívül differenciáltan alakult: a nemzetközi árutonnakilométer-teljesítmény 5%-kal nőtt, a belföldi forgalom közel hasonló ütemben esett. Mérséklődött a távolsági személyszállítás vasúton, ami fordítottja az elmúlt évek folyamatainak. A közúti és légi szállítást összességében a szinttartás jellemezte. Az első alkalommal forgalomba helyezett személygépkocsik száma a félév folyamán meghaladta a 135 ezret, ami egy év alatt 23%-os növekedést jelent. A két legnépszerűbb gyártmány továbbra is az Opel és a Suzuki volt. A magyarországi személygépkocsi-állomány túllépte a 2,7 milliót, átlagéletkoruk 11,6 év volt. Lényegében minden hatodik személygépkocsi 3 éves, vagy ennél fiatalabb volt Magyarországon.

2003 júniusának végén 3,6 millió vezetékes *telefonvonal* volt üzemben, 2,3%-kal kevesebb az egy évvel azelőttinél. (Az 1980-as évek végén a vezetékes fővonalak száma nem érte el az egy milliót, a telefonra várakozóké pedig meghaladta a fél milliót.) A mobiltelefon-előfizetések száma 7,3 milliót ért el, így ezer lakosra 721, a vezetékes fővonalak számának csaknem a kétszerese jutott. A félév során 2,3 milliárd volt a mobilkészülékekről indított hívások száma, s ez 9%-os emelkedés, miközben többet is beszélünk, a számok nyelvére lefordítva a korábbi 1,1 perccel szemben átlagosan 1,3 percet.

Korunk vívmánya az *internet*. Egy év alatt 42%-kal nőtt az internet-előfizetők száma, s jelenleg már 73 internetszolgáltatónál mintegy 550 ezer előfizetést regisztrálnak. 1999 első negyedévének végén még nem érte el a 100 ezret, 2001 negyedik negyedévében viszont már meghaladta a 300 ezret. Az internet gyorsabban terjedt a háztartásokban, mint a számítógép, de a fejlett országokéhoz viszonyítva így is nagy a lemaradásunk, amiben feltehetően szerepet játszik a magas hozzáférési költség is.

*

Az életkörülmények alakulásában kulcsfontosságú szerepet tölt be a *lakáshelyzet*. A népszámlálás időpontjában (2001. február 1-jén) az ország lakásainak és üdülőinek együttes száma 4 millió 310 ezer, a lakások átlagos alapterülete pedig 74 négyzetméter volt. A lakott lakások 92%-át a tulajdonosok lakták, 8%-át bérleti, szolgálati és egyéb jogviszony jellemezte. Üresen állt, vagy nem lakás céljára hasznosítottak több mint 310 ezer lakást. A lakott lakások 17%-ában több nemzedék élt együtt.

Minden nyolcadik lakást már 80 évvel azelőtt is használtak, és hasonló arányban épültek a két világháború között is.

Az ezer lakosra jutó lakások számát tekintve a csehországihoz hasonló, de Portugáliától, Írországtól, Lengyelországtól, s Szlovákiától kedvezőbb e mutatónk. Észak- és Nyugat-Európa országaihoz viszonyítva azonban jelentős a lemaradásunk minden tekintetben. Ami Magyarországon „egy lakos, egy szoba”, ezt a jelzett országok két, háromszorosan szárnyalják túl. Különös gondot a csatornázottság helyzete okoz, a szennyvíz elvezetése teljesen megoldatlan mintegy 280 ezer lakásban. Vízüblítési mellékhelység fél millió lakásban hiányzik.

A lakásépítés szempontjából mélypontot jelentő 1999 után 2002 volt az első számottevő fellendülést eredményező esztendő, amikor 31 500 lakást építettek, közel kétharmaddal többet az 1999. évinél. A lakások 53%-a új családi ház, egyharmada többszintes, többlakásos épületben készült el.

2003 első félévében a lendületes folyamat megtört, a 9 200 épített lakás 8%-os csökkenést jelent. Budapesten 30%-kal esett a lakásépítés. Az évek óta legkevesebb lakást építő régióban (Észak-Magyarországon) áttörés továbbra sem következett be, az előző év azonos időszakához képest 4% a csökkenés. Tízezer lakosra számítva mindössze 3,2 újonnan épített lakás jut, az országos átlag ennek csaknem a háromszorosa (9,0).

*

A gazdasági és társadalmi folyamatok elemzésével az *élet minőségét* alakító körülmények tárhatók fel, számbavehetők az eredmények és a problémák, a nehézségek leküzdésében pedig egy megfelelő diagnózis jó alapot adhat a terápiához.

FORRÁSOK

A KSH Jelenti, 2003/6. szám

Magyarország 2002, KSH

David C. KORTEN: *Tőkés társaságok világuralma*. Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat, Budapest, 1996